

ZAZAKÎ DE ÎTERJEKSÎYONÎ Û FONKSÎYONÊ ÎNAN

Ahmet Kırkan*

Kilmnus

Ziwanî de hîn qaydeyê taybetî estê û ziwan mabênê însanan de seba têkilî ronayîşî wasitayêko siruştî yo. Her ziwanî de awanîyê dîyarkerdeyî estê û ziwan sayeyê nê awanîyan fonksîyonê xo yê komunîkasyonî îcra keno. Îterjeksîyonî zî mîyanê pergalê ziwanî de unsuranê wayîrê awanîye û wezîfedaran ra yê. Labelê îterjeksîyonî, goreyê unsuranê bînî yê ziwanî cîya yenê şuxulnayene. Îterjeksîyonî, mewcûdî ramoynayîşî ra zêde, mabênê mewcûdan de têkilî saz kenê. Zazakî de zî terefê hestî û heyecanî yê komunîkasyonî bi îterjeksîyonan reyde yeno îfadekerdiş û îterjeksîyonî ziwanan de goreyê *qaydeya keda tewre kêmî* yenê meydan. Heta nika Zazakî de mijara îterjeksîyonan ser o zaf xebatî nêameye kerdene. Kitabê gramerî ke Zazakî ser o ameyênustîş de, agahîyê ke derheqê îterjeksîyonan de yê, tena tesbîtkerdişê mana û çekuyanê îterjeksîyonan ra teşekul kenê. Amancê na xebate, îterjeksîyonê ke hest û fikranê qalîkerdixî îfade kenê, hete şuxulnayîşî, mana û fonksîyonî ra analîzkerdiş o. Îterjeksîyonî ge ge çekuyêke ra yenê meydan û qasê cumleyêke mana îfade kenê. Zazakî de tesbîtkerdişê îterjeksîyonan û nê çekuyan mîyanê cumle de şuxulnayîş muhîm o. Seba ney kitabânê ziwannasîyê ke cîya ziwanan de ameyênustîş ra û kitabânê edebî yê Zazakî ra îstîfade bîyo.

Kilîçekuyî: Îterjeksîyonî, Zazakî, Fonetîk, Mana, Ziwannasîye.

ZAZACADA ÜNLEMLER VE FONKSİYONLARI

Öz

Dil, kendine özgü kuralları olan ve insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir vasıttır. Her dilde belirli yapılar vardır ve diller bu yapılar sayesinde iletişim fonksiyonunu yerine getirir. Ünlemler de dilde belli bir görevi ve yapısı olan dil unsurlarından birisidir. Ama ünlemler dildeki diğer unsurlardan ayrı yapı ve kullanışa sahiptirler. Ünlemler, varlığı göstermekten ziyade, varlıklar arasında anlam ilişkisi kurar. Zazacada da iletişimin duygu ve heyecan yönü daha çok ünlemlerle ifade edilir ve ünlemler dildeki en az çaba yasası gereği ortaya çıkar. Şimdiye kadar Zazacada ünlemler üzerinde fazla durulmamıştır. Zazaca üzerine yazılmış olan gramer kitaplarında ünlemler konusundaki bilgiler çoğunlukla ünlemlerin anlamı ve tespit edilmesi şeklinde olmuştur. Çalışmanın amacı duygu ve düşünceleri ifade etmeye yarayan ve çoğunlukla anlatım gücü cümlelerin anlatım gücüne denk olan ünlemlerin Zazacadaki kullanılışları, mana ve fonksiyonları incelemektir. Zazacada kullanılan ünlemlerin ve ünlem olarak

kullanılan sözcüklerin fonksiyonlarını tespit etmek, ünlemleri bu manaya uygun bir cümle içerisinde kullanmak önemlidir. Bunun için farklı dillerdeki dilbilim eserlerinden ve Zazaca yazılmış olan edebi eserlerden yararlanılmıştır. Ünlemler anlam açısından tasnif edilmiş ve örneklerle desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ünlem, Zazaca, Fonetik, Anlam, Dilbilim.

INTERJECTIONS IN ZAZAKI AND THEIR FUNCTIONS

Abstract

Language is a natural means of understanding and understanding between people. There are certain structures in every language, and languages fulfill their communication function thanks to these structures. Interjections are also one of the language elements that have a certain function and structure in the language. But interjections have a separate structure and usage from other elements in the language. Interjections establish a relationship of meaning between entities rather than showing existence. In Zazaki, the emotion and excitement aspects of communication are expressed more with interjections, and the interjections appear due to the law of least effort in the language. Until now, there has been little emphasis on interjection points in Zazaki. In grammar books written on Zaza, the information about the interjection is mostly in the form of the meaning and identification of the interjection. The aim of the study is to examine the uses, meanings and functions of interjections in Zazaki language, which are used to express feelings and thoughts and whose expression power is equivalent to the expression power of the sentence. It is important to determine the functions of the interjection and words used in Zazaki and to use the interjections in a sentence suitable for this meaning. For this, linguistics works in different languages and literary works written in Zazaki were used.

Keywords: Interjection, Zazaki, Phonetics, Meaning, Linguistics.

DESTPÊK

Ziwan, mîyanê pergalanê komunîkasyonê de pergalo tewr averşîyaye û ergonomîk o. Ziwanî wayîrê awanîyanê taybetan ê. Her ziwanî de awanîyê taybetî estê û nê her awanî, mîyanê pergalê ziwanî de fonksîyonêk îcra kenê. Mîyanê ziwanî de nameyî, karî, bestoxî, zerfî ûsn. her yew awanîyêk însa kenê. Mîsale nameyî, nameyê çîyanê taybetan yan umûmîyan, razberan yan şênberan, yewhûmaran yan zafhûmaran ûsn. mojnênê. Her binbeşê nameyan zî taybetîyanê cîyayan îfade keno. Heman rewşe awanîyanê bînan yê ziwanî de xo ramojnena. Labelê înterjeksîyonî nê awanîyanê ziwanî ra cîya yê. Terefê taye ziwannasan ra înterjeksîyonê sey binbeşêkê edatan ameyê qebul kerdene. Taye ziwannasan zî înterjeksîyonî awanîye/unsuranê bînan yê ziwanî ra cîya kerdê. Ziwanî de bîyayîş û cagirewtîşê înterjeksîyonan unsuranê bînan a eleqedar o. Nê awanîyanê ziwanî ra yew zî înterjeksîyon ê. Înterjeksîyonî sey awanîyanê bînan yê ziwanî mewcûdî nêmojnênê. Zafane sayeyê înterjeksîyonan de mabênê mewcûdan de têkilî ronenê. Înterjeksîyonî hem herf û çekuyan ra hem zî cumleyan ra şênê teşekul bibê. Çi çekuyan ra çi zî cumleyan ra pê bêrê, înterjeksîyonî meqsedê qalîkerdixî û nuştoxî bi şeklêko tesîrdar neqlê goştaroxî û wendoxî kenê. Heta, şuxulnayîşê înterjeksîyonan derbaskerdişê hest û fikran de rayîrêka maqul a. Heta goreyê taye ziwannasan, înterjeksîyonî binge-yê ziwanî awan kenê û ziwan eslê xo de înterjeksîyonan ra ameyo saz kerdene. Goreyê ziwanansan, însanan ewilî vengê

bêmanayî vetê û nê vengan hestanê însanî ra neşet kerdo. Sayeyê nê vengan, mabênê insanan de yew têkilî roneyaya. Badê cû insanan nê vengan ra ziwan[î] afirnayê. Herçiqas zêde mumkun nêbo zî derheqê meydan vejîyayîşê ziwanan de fikrêko wina zî esto. No fikir, meydan vejîyayîşê ziwanan îzah nêkeno labelê ehemîyetê înterjeksîyonan û vengê siruştîyan rê îşaret keno.

Goreyê qaydeyanê ziwannasîye di terefê ziwani estê. Nê terefan ra yew fîzyolojîk, terefo bîn zî ciwakî yo. Terefê ciwakî, vengan reyde yeno meydan. Terefê fîzyolojîkê ziwani, eke qalîkerdoxî û goşdaroxî de astengêk çinêbo, heme insanan de kê m zêde sey yewbînî yeno meydan. Çünke fîzyolojî bêweçînayîşê insanî teşekul keno. Kesê ke astengdarîyê bi şeklêko baş nêşkenê xo îfade bikerê, nê kesan de na hete kê mî manena. Labelê terefê ciwakî yê ziwani insanî ra insanî vurîyêno û yew standardê xo çin o. Mîsale artîkulasyonê vengê /a/, heme kesanê qalîkerdoxanê Zazakî de sey yewbînî yeno meydan. No terefê fîzyolojîkê ziwani temsîl keno. Heman nimûne de eke vengê /a/ sey înterjeksîyonî bêro şuxulnayene, terefê ciwakî yê ziwani vejîyêno meydan. Çünke no veng goreyê rewşa qalîkerdoxî, ortamî, psîkolojîyê qalîkerdoxî ûsn. parametreyan yeno vurîyayene. Na xebate de zî do bêro nîşankerdiş ke, tesnîfkerdişê înterjeksîyonan de yew çekuye zaf beşan de eşkena ca bigîra.

Ziwannasîye de babetanê gramerî ra înterjeksîyonî, qalîkerdişan de heyecan û hestanê qalîkerdoxî neql kenê. Heyecan û fikrê insanan yan cumleyanê dergan reyde yenê îfadekerdiş yan zî înterjeksîyonan reyde îfade benê. Bi înterjeksîyonan reyde îfadekerdişê hestan û fikran, qaydeyê *keda tewre kê mî* yê ziwannasîye reyde eleqedar o. Unsurê ke ziwani de ca gê nê her yew fonksîyonêk anê ca. Mîyanê cumle de karo ke bîyo, demê karî û kerdoxê karî sayeyê *karan* zanayêno. Heman şekil de înterjeksîyonî zî cîya hestanê insanan îfade kenê. Fonksîyonê înterjeksîyonan derbkerdişê hece û çekuyan reyde vejîyêno meydan. Goreyê tonê vengî yê qalîkerdoxî, rengê hestanê ey yeno fehm kerdene. Cumleyê normalî bi zêdekerdişê hestan vurîyêno û sey cumleyê înterjeksîyonî yenê qebl kerdene.

Na xebate de amanco sereke tesbîtkerdişê înterjeksîyonanê Zazakî yo. Sey heme ziwanan Zazakî de zî hestî bi înterjeksîyonan reyde îfade benê. Verê cû Zazakî de vengê siruştî ameyîbî tesbîtkerdiş û nê vengî mîyanê cumle de şuxulîyayîbî. Vengê siruştî û înterjeksîyonî pê ya eleqedarî yê. Înterjeksîyonê ke çekuyan ra virazîyêno zafane vengê siruştîyan a mutabiq ê. Labelê înterjeksîyonê ke îzafeyan ra yan cumleyan ra teşekul benê vengê siruştîyan ra cîya yê. Na xebate hîrê beşan ra pê yena. Beşê ewilî de bi şeklêko umûmî behsê înterjeksîyonan bîyo. Nê beşî de pê naseya ziwannasan ameyê dayene û goreyê nê pê naseyan seba Zazakî yew pê naseyê înterjeksîyonan vejîyayo. Seke verê cû zî îfade bîbî, mîyanê mijaranê gramerî de cayê înterjeksîyonan ser o hîn konsensusêk çinî yo. Nê beşî de taybetmendîyê înterjeksîyonan û binbeşê ci, do bêre îzah kerdene. Çünke hestê insanî tena çend hebî nîyê. Xebate de goreyê hestanê insanî, înterjeksîyonî do bêre tesnîf kerdene. Reyna nê beşî de goreyê tesnîfkerdişê hestanê insanî, înterjeksîyonan rê kitabane Zazakî ra nimûneyî deyayê. Beşê dîyin de Zazakî de înterjeksîyonî ameyê etud kerdene. Seba tesbîtkerdişê înterjeksîyonan kitabane gramerî ra û ferhengan ra, xusosen ferhengê peynîyên Grûba Xebate ya Vateyî û gramerê M. Malmîsanîjî ra, îstîfade bîyo. Beşê hîrêyin de bi sernameyê *destkewteyî* de doneyê ke na xebate de ameyê destvistiş bi şeklêko pêroyî û rexneyî ameyê nîrxnayene. Nê beşî de taye înterjeksîyonî goreyê mana ameyê nîrxnayene. Peynî de zî encamî de nê melûmatî ameyê analîz kerdene. Qaso ke yeno zanayene Zazakî de înterjeksîyonan ser o xebatêka musteqîle çin a. Heta

nika Zazakî de înterjeksîyonê bi şeklêko pêroyî kom nêbîyê, goreyê hestan teqşîm nêbîyê û tehlîl nêbîyê. O semed ra na xebate seba analîzê Zazakî muhîm a.

1. Înterjeksîyonî

Înterjeksîyonî, mîyanê ziwananê dinyayî de yan sey binbeşêkê edatan yan zî beşêkê xoserî ameyê qebl kerdene. Heman rewşe Zazakî de zî esta. Înterjeksîyonî; haletî ruhîyeyî sey hîs, heyecan, kêfweşîye, keder, dej, nefret; vengane siruştîyan û vengdayîşan; tesdîqkerdiş, redkerdiş, perskerdiş, ramojnayîş ûsn şeklanê beyankerdişî îfade kenê. Nê îfadeyî zafane hete îfadekerdişê manayî ra teqabulê yelpazeyêko zaf hîrayî kenê. Ge gane înterjeksîyonêko qijek hete îfadekerdişê manayî ra qasê cumleyêka dergûdila mana îfade keno. Nê îfadeyî çekuyan ra yan îzafeyan ra şênê teşekul bibê. Labelê înterjeksîyonê ke xoserî yenê şuxulnayene, zafane tena nêyenê kar ardene (Ergin, 2009, 600). Goreyê Banguoğlu, çekuyê ke seba tesîrdar îfadekerdişê hîs û waştîşî yenê şuxulnayene sey *înterjeksîyon* yenê name kerdene (Banguoğlu, 2011, 396). Korkmaz, xêncê nê pênasayan înterjeksîyonan bi *ekonomîyê ziwani* ya girêdana û sey taybetmendîyî kilmîye û tesîrdariye pênasaya înterjeksîyonan de zêde kena (Korkmaz, 2014, 157). Goreyê Crystalî îfadeyê înterjeksîyonî, dabeşkerdişê beşanê qalîkerdişî de yeno şuxulnayene û no dabeşkerdiş tesnîfêko klasîk o. Ey zî înterjeksîyonî sey xoserî û cumleyî di beşan rê teqşîm kerdê (Crystal, 2008, 249).

Ziwanan de vengê siruştî û înterjeksîyonî cayêko muhîm de yê. Xususen ziwane ke edebîyatê fekkî de averşîyê, înterjeksîyonan zêde şuxulnenê. Heman şekil de ziwane yew heceyin derb, înterjeksîyonî, vengê siruştî ûsn muhîm ê. Zazakî de zî ziwano fekkî xeylêk aver şîyo. O semed ra şuxulnayîşê înterjeksîyonan Zazakî de zî vila yo. Şuxulnayîşê înterjeksîyonan semantîkê ziwani ya eleqedar o. Qalîkerdox (dayox) goreyê rewşa xo ya psîkolojîke, ihtîyacanê xo, waştîşê xo û hîsanê xo veng vejeno. Nê vengî terefê goşdaroxî (girewttox) ra yenê eşnawitene. Nê komunîkasyonî de her di terefê ziwani pîya şuxuliyênê. Qalîkerdox goreyê ihtîyacê xo reng û tonê vengê xo tayîn keno û goreyê nê vengî zî goşdarox qesdê qalîkerdoxî îdrak keno.

Înterjeksîyonî goreyê manayî, wezîfeyî û babetî ya ameyê dabeş kerdene. Xêncê nê dabeşkerdişan terefê sewbîna ziwannasan ra cîya tesnîfî zî ameyê kerdene. Taye ziwannasî înterjeksîyonan sey eslî û talî tesnîf kenê; tayê bînî sey înterjeksîyonî vera teber û înterjeksîyonî ke teqlîdî ra yenê meydan tesnîf kenê; taye ziwannasê bînî sey înterjeksîyonê eslî û çekuyê ke sey înterjeksîyonî yenê şuxulnayene ûsn tesnîf kenê (Aydın, 2018, 103-106). Karahan înterjeksîyonan sey; înterjeksîyonî, komê înterjeksîyonan, xîtabî û edatê bestîşî çar beşan rê teqşîm kena (Tiske, 2019, 6-10).

Seke aseno derheqê dabeşkerdişê înterjeksîyonan de yew qerarêko umûmî çin o. Taye ziwannasîye înterjeksîyonan tena bi hestanê insanî ya sînor kenê labelê taye bînî nê sînorî hîra kenê. Qandê cû ganî na mesele bi şeklêko baş bêro analîz kerdene. Înterjeksîyonî şênê xoserî zî bêre şuxulnayene û şênê unsurê nameyan a zî bişuxuliyê. Ge ge cumleyêke badê înterjeksîyonan yena û hîso ke yeno îfadekerdiş bi na cumle reyde îzah beno. Çünke heman înterjeksîyonî seba îfadekerdişê cîya hestan yenê şuxulnayene. O semed ra înterjeksîyonî bi cumleyan reyde tekîd benê. Mîyanê cumle de, çi tewir bena wa biba, de seba înterjeksîyonan rêzêka taybet çin a. Înterjeksîyonê ke sereyê cumle de yenê şuxulnayene estê labelê her cayê cumle de înterjeksîyonî şuxuliyênê (Korkmaz, 2014, 961-963). Mîyanê cumle de vurîyayîşê cayê înterjeksîyonî ya mana de nuansî yenê meydan.

Mîsale cumleya *Xorto! Rind biewnî nê welatî ra* û cumleya *Eza to zî bivîna Xorto!* de înterjeksîyonî cîya cayanê cumle de şuxulîyayê. Mîyanê cumle de yew cayêko taybet yê înterjeksîyonan çin o. Labelê bi vurîyayîşê cayî reyde mana hinekî biba zî vurîyêna.

Înterjeksîyonî hêzê îfadekerdişê xo, awanîya çekuyanê ke înterjeksîyonî muqabilê înan de şuxulîyayî ra gênê. Qandê cû înterjeksîyonan de derbkerdiş û tondan goreyê çekuyanê bînan hîna muhîm o. Derb û tonê înterjeksîyonan goreyê çekuyanê bînan hîna bihêz ê. Nê çekuyî tondanî de tonêko berz-nizmbîyayeyî şuxulnenê. Yanî înterjeksîyonan de vengê qalîkerdoxî berz û nizm berno, yew qerar de nêmaneno. Înterjeksîyonanê zaf heceyinan de derb zafane heceya peyên ser o yo. Mîsale: **eywax**, **îmdad**, **waxwax**, **bêlome** ûsn. Ge ge seba zêdenayîşê hêzê îfadekerdişî derbê înterjeksîyonan heceya ewilî de zî beno. Mîsale: **weşûwar**, **heşşa**, **haydî** ûsn. Înterjeksîyonê ke zaf çekuyan ra pê yenê, her çekuye wayîra derbêkê cîyayî ya. Mîsale: **Homayê min**, **e ya**, **tobe tobe** ûsn. Sayeyê derbkerdişî û tondanî unsurê sey name, kar, bestox, edat, zerf, sifet zî eşkenê sey înterjeksîyonî bêrê şuxulnayene. Bi derbêk û tanêko taybet cumleyêka normal zî eşkena sey cumleya înterjeksîyonî bêro fehîm kerdene (Korkmaz, 2014, 965). No metod Zazakî de xusûsen yeno şuxulnayene. Cumleyêka normale goreyê derb û tonî eşkena manaya xo bibedilna û manayêka cîya îfade bikera.

1.2. Tesnîfê Înterjeksîyonî

Demêko zaf derg înterjeksîyonî sey binbeşêkê edatan ameyê qebul kerdene. Ziwanasê ke bin tesîrê erebkî de mendê, înterjeksîyonî xoserî yew unsur nêhesibnayê. Gramerê erebkî de înterjeksîyonî sey *nîdayî* ameyê name kerdene. Nika kitabanê gramerî de înterjeksîyonî sey xoserî yew unsurê çekuyan hesibîyênê. Na nuqta zî îzahat wazena çunke înterjeksîyonî sey komê çekuyanê bînan nêyenê antene û rewşa xo nêvurînenê. O semed ra sey çekuyî wezîfedarî zî yenê hesibnayene. Na xebate de înterjeksîyonî goreyê dabeşkerdişê Korkmaz (2014), hîrê beşan rê teqşîm bîyo. Çemî (2003) zî seba înterjeksîyonan dabeşkerdişê wina kerdo.

1.2.1. Goreyê Kokî Înterjeksîyonî

Seke cor ra zî îfade bîyo, înterjeksîyonî hestanê însanî pêname kenê. Înterjeksîyonê ke Zazakî de yenê şuxulnayene zafane kurdkî yê. Labelê taye înterjeksîyonî estê ke vengê siruştî yê. Nê vengî heme însanan de kême zêde sey yewbînî yê. Xêncê nê vengî taye înterjeksîyonî sey aferin! (<Far.), maşela! (<Er. Maşallah), aman! (<Er. Aman), bravo! (<Ît. Bravo), elhemdulîla (<Er. El-hemdu lî'l-lah) (Korkmaz, 2014, 966) ûsn ziwanan ra kewtê Zazakî. Çunke sey heme ziwanan Zazakî de zî tesîrê ziwananê bînan tesbîtkerdiş normal o. Nê çekuyî ke sewbîna ziwanan ra deyn gêriyayê goreyê fonolojîyê Zazakî bedilîyayê û întibaqê Zazakî bîyê.

Banguoğlu, înterjeksîyonan goreyê esil bîyayîş û talî bîyayîşî di beşan ser o tedqîq keno. Ey goreyê awanîya înterjeksîyonan no teqşîmat kerdo. Înterjeksîyonê esilî vengênê qirpiçikî ra neşet kenê û mîyanê cumle de goreyê derbkerdişî û tondanî manayanê cîyayan îfade kenê. Înterjeksîyonê eşnawitişî, perskerdişî, fehîmkerdişî, redkerdişî yan rastkerdişî nê tewir înterjeksîyonan ra yê. Banguoğlu înterjeksîyonanê talîyan sey, çekuyê ke eslê xo de name, zemîr, sifet, zerf ûsn labelê bi wezîfeyê înterjeksîyonî de yenê şuxulnayene, hesibneno (Banguoğlu, 2011, 398-402).

Ergin, înterjeksîyonan mîyanê edatan de ca keno û nînan 5 beşan rê tesnîf keno. Goreyê ey nê beşî: *înterjeksîyonî*, *edatê vengdayîşî*, *edatê perskerdişî*, *edatê ramoynayîşî* û *edatê cewabdayîşî*. Nê beşan ra her yew manayî hîna bihêz keno. Goreyê Erginî edatê ramoynayîşî bêmana yê. Beşanê bînan de înterjeksîyonî goreyê derbkerdişî û tondanî manaya xo bedilnenê (Ergin, 2009, 601-602). Seke aseno, Ergin tena beşê ewilî sey edatê înterjeksîyonî name keno, beşanê bînan sey edat name keno.

1.2.2. Goreyê Awanîya Veng û Çekuyan Înterjeksîyonî

Înterjeksîyonî seke hetê manayî ra unsuranê bînan ra cîya yê, hete awanîya veng û çekuyan ra zî cîya yê. Înterjeksîyonî zafane *venganê akerdeyan* û *dergan* reyde yenê sazkerdiş û na rewşe mîyanê cumle de dergkerdişê vengên rê îmkân dana. Cor ra zî îfade bîbî, înterjeksîyonî goreyê derbkerdişî û tondanî manaya xo vurînenê. Îmkânê derbkerdişî û tondanî zî reyna bi awanîya înterjeksîyonan reyde têkildar a (Korkmaz, 2014, 967). Mîsale *aaaa!* vajîyêno û qalîkerdox sayeyê nê înterjeksîyonî hestanê xo îfade keno. Vengê /a/ akerde û derg o; qalîkerdox çiqas biwazo eşkeno derg bikero. Taybetmendîyê vengê /a/, ihtîmalê derbkerdişî û tondanî dano qalîkerdoxî.

Goreyê awanîya çekuyan înterjeksîyonî sey; înterjeksîyonê ke yew çekuye ra pê yenê, înterjeksîyonê ke di hebî çekuyan ra pê yenê, înterjeksîyonê ke hîrê hebî çekuyan ra pê yenê ûsn şênê bêrê dabeş kerdene. Înterjeksîyonî zafane yew çekuye ra pê yenê labelê nimûneyê beşanê bînan zî estê. Înterjeksîyonê ke hîrê çekuyan ra pê yenê zaf kême.

Xêncê ney înterjeksîyonî sey; înterjeksîyonê ke hestan îfade kenê, înterjeksîyonê ke rayir mojnênê/manipule kenê, înterjeksîyonê vengdayîşî, înterjeksîyonê ramoynayîşî ûsn şeklan de zî teqşîm benê.

1.2.3. Goreyê Senînîye û Wezîfeyî Înterjeksîyonî

Înterjeksîyonî goreyê senînîye û wezîfeyî di binbeşan rê teqşîm benê.

1.2.3.1. Înterjeksîyonê Vera Zereyî

Nê înterjeksîyonî hestanê zereyî danê teber û kitabânê gramerî de sey înterjeksîyonê eslî yenê name kerdene. Seba îfadekerdişê yew hîsî cîya cîya înterjeksîyonî şênê bêrê şuxulnayene û yew înterjeksîyonî zî eşkeno cîya cîya hîsan îfade bikero (Korkmaz, 2014, 968). Cêr ra nê hîsî û nimûneyê înterjeksîyonan ameyê dayene. Xeletîyê ke mîyanê nimûneyan de yê nêameyê sererastkerdiş û alfabeya nuştexanê mudaxele nêbîyo. Seba îfadekerdişê hîsan, nê înterjeksîyonî tena nêyenê şuxulnayene. Tîya de tena çend hebî nimûmeyî dayayê. Mîyanê qalîkerdoxan de nînan ra hîna zêde înterjeksîyonî estê. Mîyanê dîyalogî de qalîkerdoxê zîwanî cumle yan çekuyêka normale zî eşkenê sey înterjeksîyonî bikar bîyarê.

1.2.3.1.1. Dejayene-Qehrîyayene

Dejayene û qehrîyayene, di hîsê însanî yê. Însanî vera taye çîyan qehrîyênê û dejenê. Nê hîsanê xo ge cumleyanê dergan rey de ge zî înterjeksîyonan reyde îfade kenê. Înterjeksîyonê ke dejan û qehrî îfade kenê zêde yê. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *aa*, *axx*, *ee*, *oyy*, *wax*, *wax wax*, *way*, *way way*, *wey*, *wey wey*, *çi heyf*, *ay dayê*, *ay daykê*, *ax bavo*, *ax gidî*, *hay lemin*, *eywax* (Korkmaz, 2014, 968-969; Çem, 2003, 249-259; Ocek, 2014, 198-204; Baran, 2012, 129-134; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Tanînî va: -Heyf ci rê!..” (Malmîsanij, 2000, 247).

“-Dayê heyranê lingda to.” (Malmîsanij, 2000, 67).

“Ax bira bira birawo

Ax bira bira birawo

Ez nivacî ez helîyawo

Ez nivacî ez qedîyawo.” (Kuriy, 2014b, 47).

“-Wey bawo bawo, xo melewne!” (Çîçek, 2012, 119).

“Ax da dîlo dîlo dîlo dîlo dîlo

Serva rindekiya to zerrê mı dîrvetîno khulo” (Jêle, 2007, 65).

1.2.3.1.2. Qerfîkerdiş-Hurdîvînayîş

Qerfîkerdiş û hurdvînayîş di hîsê însanî yê û zafane rewşanê komelkîyan rê îşaret kenê. Herçiqas nê her di hîsî terefê ciwakî ra zêde nêrê qebulkerdiş zî mîyanê têkilîyanê însanan de estê. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyî eşkenê bideyê; *e, e ya, ohooo, pîf, weh, wiş, wiş wiş, yaa, errik, e heyran, peh peh, tew tew, tew, ya, ya ya, wey, wey wey, wel, wel wel, pirrt, pirriit, tey tey, tey* (Korkmaz, 2014, 969-970; Çem, 2003, 249-259; Ocek, 2014, 198-204; Baran, 2012, 129-134; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Pirriit pahalî, pirriit pahalî.” (Ayyıldız, 2014, 26).

“-Tew, lacê daka pîre ardo masa ser o no ro.” (Espar, 2004, 165).

“-Oooo cotkarî jî kupê zernû da mi mi niguret to zî vana bê mi bizê.” (Çîçek, 2012, 68).

“Teey!.. Se bîyo lo-lawo!” (Canşad, 2013, 30).

“Ohooo! Gulcane reyna huye û bi o tore rayîr girewt...” (Çem, 2007, 297).

“De hadê pisîngo qenewelin!” (Canşad, 2013, 72).

1.2.3.1.3. Teqdîrkerdiş

Teqdîrkerdiş zafane însanan ser o tesîrêko erênî keno. Mabênê nê înterjeksîyonanê teqdîrkerdişî û hîsanê bînan de ferq, tena derbkerdiş û tondaniye de vejîyêno meydan. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *aferîn, bravo, ha, hah, tamam, himm, peh, peh peh, biciwî, eferim, aferim, errik, hah, ha, ox, wey, berxudar be* (Korkmaz, 2014, 970-971; Çem, 2003, 249-259; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“-Hah amê! Keno nê arwêşî tepêşo se keno nêkeno ci tepşo.” (Adabeyî, 2005, 21).

“Temam dayê, tamam!” (Canşad, 2013, 43).

“Berxudar be. Heq derde cîger to medo.” (Çem, 2007, 240).

1.2.3.1.4. Heskerdiş-Şefqet-Kêfweşîye

Heskerdiş, kêfweşîye û şefqet hîrê hîsê însanan ê ke heme yewbînan reyde girêdeyayeyê. Metnêko nuşteki de nê hîsî terefê wendoxî ra zêde nêrê fehmkardiş zî, qiseyîkerdişî de hetê goşdaroxî ra zaf asan fehmkardiş benê. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *ax, biciwî, hey, daka min, bavê min, pîyê min, eferim, aferim, errik, heyran, leminê, lê lê, lo lo, lorî, maşela, oxweş, ox, peh, wax gidî, gunek, guneke* (Korkmaz, 2014, 972-973; Çem, 2003, 249-259; Ocek, 2014, 198-204; Baran, 2012, 129-134; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“-Dayê heyranê lingda to.” (Malmîsanij, 2000, 67).

“Dayê lêyro dayê lêyro

Dayê leyro cahîlê mi” (Kuriş, 2014b, 46).

“Ax lê lê ax lê lê

Ax lê lê lê havelê” (Kuriş, 2014b, 91).

“-Lo lo, to henî zana ke ez tezê maya xo ra bîyane.” (Çîçek, 2012, 46).

1.2.3.1.5. Nêecibnayîş

Ecibnayîş û nêecibnayîş yewbînan reyde têkildar ê. Nêecibnayîş, zafane înterjeksîyonanê nêyinîyan reyde îfade beno. Taye înterjeksîyonê ke tîya de ameyê dayîş, îfadekerdişê sewbîna hîsan de zî şuxuliyênê. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *yuh, eh, ehe, ee, eman eman, amaann, heyf, wax gidî, wax wax, wey, wel, wel wel, hew* (Korkmaz, 2014, 973; Çem, 2003, 249-259; Ocek, 2014, 198-204; Baran, 2012, 129-134; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Eman eman, eman, eman, eman eman xerîbîye

Eman eman, eman, eman, eman eman xerîbîye” (Kuriş, 2014b, 139).

“Hew! Gumanê lazadey qickeki şikiya.” (Saint Exupéry, 2017, 54).

“-Willayî dinya vurîyaya, xebera min çin a.” (Dêrsim, 2014, 106).

“Teeh! Wax wax wax!..” (Canşad, 2013, 27).

“Tabîî, qey mevajî?” (Çem, 2007, 471).

1.2.3.1.6. Ecizbîyayîş-Reşvînî

Ecizbîyayîş, tirafekviradayîş, bi şeklêko nêyinî vînayene, reşvînayene hîsê negatîf ê. Labelê nê hîsî ruhîyatê insanî îfade kenê û mîyanê cuya insanî de ca gênê. Zaf nimûneyê nê înterjeksîyonan estê. Nê tewir înterjeksîyonan rê, kes eşkeno nê nimûneyan bido; *ax, eman, eman eman, of, uff, wiş, hey, hay, eyf, tu, wax lemin, oy, willayî bîllayî, willayî, wî dayê* (Korkmaz, 2014, 974-975; Çem, 2003, 249-259; Baran, 2012, 129-134; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Willahî qaîla, labrey eza kutikanra tersena.” (Ayyıldız, 2014, 131).

“Eman, eman, Eskerî mi!” (Malmîsanij, 2000, 98).

“Ya! Tüü! Seo!..” (Çağlayan, 2003, 186).

“Tuh xeneqoq a.” (Çem, 2007, 409).

1.2.3.1.7. Vîrîameyîş-Vîrîardiş-Heyret-Textmîn

Vîrîameyîş û vîrîardiş di prosesê ke yewbînan temam kenê. Hîn rey seba yew rewşe û kesî hîsîyatê heyretî peyda benê. Textmîn zî zafane seba halê ameyoxî û nedîyarî yeno meydan. Înterjeksîyonî goreyê rewşa qalîkerdixî vurîyênê. Mîsale *e ya* goreyê tondanî û derbî, vîrîameyîşî, vîrîardişî, heyretî, textmîn, tehdîdî, qerfîkerdişî ûsn nê hestan îfade keno. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *aaa, aha, haa, himm, ay, temam, hele, ya, tew tew, e ya* (Korkmaz, 2014, 975; Çem, 2003, 249-259; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Hmmm, hmmm padişa nırta” (Saint Exupéry, 2017, 37).

“Hele hadê lê!” (Adabeyi, 2005, 95).

“Tew, tew, tew’ Hekmete! Hekmeta Heqî!” (Çem, 2007, 430).

“Hem kî se kewto ra mi vîrî! Ez winî xervîya ucayî kena ke çekuye nêvîna ke pê tarif bikerîne.” (Çem, 2007, 245).

1.2.3.1.8. Hesret-Waştîş-Îsrar-Red

Hesret, waştîş û israrkerdiş yewbînî reyde têkildar ê. Redkerdiş zî goreyê rewşe hem erênîye hem zê nêyinî îfade keno. Eslê xo de manaya israr û waştîş zî goreyê rewşe vurîyêna. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *ax, hey, hey gidî, kaşka, werrekna, îşalla, oo, aa, aha, gidîno, wey lo, wey lê, wey wey, wax* (Korkmaz, 2014, 976-977; Çem, 2003, 249-259; Ocek, 2014, 198-204; Baran, 2012, 129-134; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Dayê gîdono, gîdono, gîdono; dayê gîdono!” (Espar, 2004, 70).

“Wey, wey, wey! Mi merax ra mekişe, hala vaje se bîyo.” (Çem, 2007, 336).

“Gidî şono, gidî şono; gidî şono, gidî şono, gidî şono.” (Espar, 2004, 82).

1.2.3.1.9. Hêrs-Gazinc-Nefret-Xezeb

Hêrs, gazinc, nefret û xezeb hîsê negatîf ê labelê hîsê însanê her tim vurîyêna. Goreyê frekansê derbkerdişê qalîkerdoxî, rewşa nê înterjeksîyonan zî vurîyêna. Mîsale manaya înterjeksîyonê *kerroyî* goreyê frekansê vengê qalîkerdoxî skalaya hêrsî ra heta xezebî eşkena bibedilîya. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *aferim, eferim, ax ax, Ellah Ellah, eh, ha, hayda, hele hele, lan, ulan, çi, çiçî, of, tu, tobe, tewbe tewbe, wey, way, wel, wel wel, ya, yallah, bes, êdî bes, willayî, bîllahî, willayî û bîllayî, de, de hadê, hadê, haydê, hay lo, kerro, kerrê, her, ox, of, wey babo, wey dayê, tuu* (Korkmaz, 2014, 978-980; Çem, 2003, 249-259; Baran, 2012, 129-134; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Merd, merd! Mistefa endî çin o!” (Çem, 2019, 36).

“Kê ti biveşo!” (Malmîsanij, 2000, 174).

“Xafil qeda bêro to mil ro!” (Malmîsanij, 2000, 186).

“Dezawo, dezawo, lê dezawo!

Dezawo, dezawo, wey dezawo!

Dezawo, dezawo, wey dezawo!

Dezawo, dezawo, Mehmodo dezawo!” (Karasu, 2012, 56).

1.2.3.1.10. Ters-Heyecan-Îqaz-Şerm

Seke cor ra zî ameyo îfadekerdiş wezîfeyê eslî yê înterjeksîyonan îqazkerdiş û hîsanê însanan îfadekerdiş o. Însanî cîya şeklan reyde yenê îqazkerdiş, tersnayîş û şermezarkerdiş. Nê şeklan ra yew zî înterjeksîyonî yê. Seba îfadekerdişê nê hîsan, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *aha, eman eman, ay, eywax, hey, hop, hop hop, oh, host, tewbe tewbe, bismîlla, şşt, uy, ya, de, eman hawar, hey la, hey lo, hey lê, hey hawar, bişermaye, keçe, lawo, biewnî, dîqet* (Korkmaz, 2014, 980-981; Çem, 2003, 249-259; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“-Hawar! Hawar... mi raxelesnê!” (Karakaş, 2014, 32).

“-Lawo lawo, ma to kes nedî, ti şîya zerrîya xo deviste yew cinîka hende kale!” (Dêrsim, 2014, 53).

“-Meterserê çîyê nêbeno, emelîyat biba zî xelesîna ra.” (Dêrsim, 2014, 101).

“-Heywaaaax! Keyeyê mi xerepîya! Ocaxê mi kor bî!” (Zengelan, 2007, 80).

1.2.3.1.11. Mubalexe-Pesn

Mubalexekerdîş û pesnê xo yan pesnê hemberî dayîş mîyanê têkilîya însanî de rewşêka normal a. Mubalexekerdîş yan pesn bi cumleyan reyde hîna baş şênê îfade bibê. Labelê bi înterjeksîyonan reyde zî îfade benê. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *ooo hooo, eee, haawaarr, way, başş* (Korkmaz, 2014, 981-982; Çem, 2003, 249-259; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“-Ooo hooo! Çi saydêde min o wes o.” (Aldatmaz, 2013, 111)

“-Ooo meymanê Heqî, ti xeyr ama, çiman ser ama.” (Karakaş, 2014, 92).

1.2.3.1.12. Şaşmendene

Şaşmendene, rewşeke de mendişî û çitewr hereketkerdîş nêzanayîşî îfade keno. Seke înterjeksîyonanê bînan de ameyo îfadekerdîş, heman çekuyî seba rewşanê bînan zî yenê vatene. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *aa, abo, aha, Ellah Ellah, eman, eman eman, Homayo, hela hela, hey Ellah, hele, hele hele, hoppala, oo, oh, ohhooo, wiy, wey, wey wey, errik, yaa, yaaww, eferim, aferim, hey hey, law law, peh peh, peh, wîi* (Korkmaz, 2014, 982-984; Çem, 2003, 249-259; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Wa: wîî! Mi hewa ra kişenî!” (Malmîsanij, 2000, 272).

“Oh! va bi vengêko berz, linga xo ke eşte zere...” “ (Kafka, 2014, 47).

“Wiy! Ez hona teblehewnan...” (Saint Exupéry, 2017, 31).

“Wîi qorê mi!” (Aldatmaz, 2013, 100).

“-Hela hela!... O senîn qeyde yo hen?” (Karakaş, 2014, 101).

“-Wîî, kerwa malmalok!” (Adabeyi, 2005, 20).

1.2.3.1.13. Poşmanîye-Uzrwaştîş-Rîca-Verogêrayîş-Teskînkêrdîş

Eslê xo de nê tewir hîsî yewbînan temam kenê. Poşmanîye, uzrwaştîş, rîcakerdîş, verogêrayîş û tewr bado zî teskînkêrdîş heme yewbînan temam kenê. Seba nê hîsan zaf înterjeksîyonî eşkenê bideyê. Na xebate de nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê deyayê; *qandê Ellahî, qay Homayî wax, eywax, eywax lemin, seba mi, ooo, kaşka, wax wax, werrekna, hadê, haydî, dest û linganê to maçî kena, heyranê to bena, efû, qusur meewnî, sakînn, lütfen, nînna nînna* (Korkmaz, 2014, 984-985; Çem, 2003, 249-259; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Qay Homayî rê.” (Kafka, 2014, 21).

“Fate şîya ware

Ax le minê çiqas serd o

Ez naja bêkes menda

Bîya wayîre derdo...” (Karakaş, 2014, 74).

“Nînna, nînna, nînanney, nînnaney.

Nînna, nînna, nînanney, nînnaney.” (Espar, 2004, 42).

“-Berxê mi şo!” (Çîçek, 2012, 102).

“-Bira meso!” (Çîçek, 2012, 79).

1.2.3.1.14. Berdewamîye

Berdewamîye bi motîvekerdişê kesê hemberî ya eleqedar o. Qalîkerdox sayeyê ney karî dewamkerdiş dano. Xususen karanê birîtman de berdewamîye muhîm o. Nê tewir înterjeksîyonan rê, kes eşkenonê nimûneyan bido; *ha, ha ha, tim û tim, her tim* (Korkmaz, 2014, 985; Çem, 2003, 249-259; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Na gêna, Ma'hmesay pêsen a resen ra u girêdana estuna ew qirena u vana: Dêwo, ha dêwo!” (Hayîg, 2007, 41).

“Bermîş caverde! Bermîş caverde, seba qayîtkerdişê domananê xoxover bide.” (Çem, 2007, 83).

“Ew na cîrê tim u tim bermena u deyri kena.” (Hayîg, 2007, 5).

1.2.3.1.15. Vervejîyayene-Tehdîd

Hisanê îsyani, hêrsbîyayîşî û tehdîdkerdişî de qalîkerdox hîsanê xo bi şeklêko hêrsin îfade keno. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *ha, hele, way, way way, kero, kerê, ti vînenê, vinde, ero, hero, erê* (Korkmaz, 2014, 986-987; Çem, 2003, 249-259; Ocek, 2014, 198-204; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“-Erê ez to ra nevan êndî cide wa bêro!” (Çîçek, 2014, 117).

“-Dayêê! Dayêê! A Nazê ha yena, aye meverdê haa!” (Canşad, 2013, 41).

1.2.3.1.16. Telaş

Qalîkerdox rewşa xo lezûbez îfade keno. Qiseyê vatoxî bi psîkolojîyê ey reyde têkildar ê. Qalîkerdox na rewşe de rewşêka rehat de nîyo. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *eywax, wax, heywax, Ellah, Ellah Ellah, hih, eman, eman eman, hawar, wey, wey wey, way, way way, wel ma ro bo, wî dayê* (Korkmaz, 2014, 987; Çem, 2003, 249-259; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Hezêrû cê terewûn o

Heywax Xatê Malûno!” (Kurij, 2014b, 89).

“-Dayêê! Dayêê! A Nazê ha yena, aye meverdê haa!” (Canşad, 2013, 41).

1.2.3.1.17. Teşwîqkerdiş

Qalîkerdox seba ke kar û gure bêro dewamkerdiş û biqedîyo, kesê hemberê xo teşwîq keno. Dewan de karanê hempareyan de seba ritîm tepîştîşî înterjeksîyonî yenê kar ardene. Nê karan de înterjeksîyonî sey wezn yan metronom wezîfe vînenê. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *aaa, ahaa, de ha, de, of, oh, oxx, wey, wey wey, haydî, leyrê mi, de hadê, bravo, eferim, aferim, ha heyran, ha qurban, e, eee e, zaf baş, de vaji* (Korkmaz, 2014, 987; Çem, 2003, 249-259; Ocek, 2014, 198-204; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“-Qirban cayê ma kura wo, ma şonî ça?” (Espar, 2004, 113).

“-De vaji, ti vanê se?” (Espar, 2004, 156).

“De werzi rew ma tîya ra şîrê.” (Adabeyi, 2005, 192).

“De vaj! Şartui saro çîmun mîser.” (Bukan, 2017, 182).

“Maşela Azima Xanim! Na canşenikîye, na enerjî...” (Canşad, 2013, 72).

“Baş o, zaf baş o. Baş o ke canê to wazeno, me ke va biwazo.” (Çem, 2007, 485).

1.2.3.1.18. Keder-Qesawet-Xem

Keder, xemgînbiyayîş û qesawet hîsê negatîf ê. Qalîkerdax sayeyê nê çekuyan kederê xo îfade keno. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *wax, eywax, wax wax, hey Ellah, heyhat, of, ox, way, way way, wey, wey wey, hey gidî, ax bavo, ax dayê, ax lemin, ax leminê, ay, ay dayê, ay daykê, bavo gorî, dayê gorî, eman hewar, hey hewar, heyf, çi heyf, çiqas heyf, heywax, wax gidî, wey babo, wey yadê, wey gidî, wî wî, wî leminê* (Korkmaz, 2014, 987; Çem, 2003, 249-259; Baran, 2012, 129-134; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Bawo bawo a kî jûya zê ma însan e.” (Çîçek, 2014, 75).

“Hewar, ya Homa, Hewar!” (Kafka, 2014, 26).

“Wey xalo, xalo, xalo; xalê mi.

Wey xalo, xalo, xalo; xalê mi.” (Espar, 2004, 80).

“Way, way, way, way!

Way, way, nînna, nînna!

Way, way, nînna, nînna!” (Karasu, 2012, 190).

1.2.3.1.19. Tekîdkerdiş-Pêtkerdiş

Qalîkerdax nê tewir înterjeksîyonan reyde vatiş û kerdişê xo, terefê goştaroxî ra qayîlo tekîd bikero yan vatiş û kerdişê xo îzah bikero. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *ha, aa, aha, tamam, eynen, winî, eynî winî, willayî, billayî, willayî û billayî, eferim, aferim, peh, peh peh, tew, tew tew, bravo, tamam, heman şekil, eynî şekil, elbet* (Korkmaz, 2014, 987; Çem, 2003, 249-259; Baran, 2012, 129-134; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“-Haa! Demêk ti arwûnçî?” (Kurij, 2014a, 41).

“Temûm. Ez birayê to qayîl bîya.” (Kurij, 2014a, 40).

“Erep Zengar vana:

-Raşt!” (Adabeyi, 2005, 45).

“-Elbet oxil! Ez xort o, gonîya mi girîna...” (Gunduz, 2010, 460).

“Ya, eynen winî bî.” (Çem, 2007, 467).

Xêncê nê înterjeksîyonanê corênan sewbîna înterjeksîyonî zî estê. Labelê tîya de tena çend sernameyî ameyê dayene. Seke cor ra zî ameyo tesbîtkerdiş, taye înterjeksîyonî seba cîya hîsan yenê şuxulnayene.

1.2.3.2. Înterjeksîyonê Vera Teberî

Nê tewir înterjeksîyonî goreyê grûba ewilî hîsanê zereyî yê însanî îfadekerdiş ra zêde, mabênê însanan de têkilî saz kenê. Nê înterjeksîyonî têkilîyanê însanî bi însananê bînan a rayîranê sey vengdayîş, ramojnayîş, perskerdiş, tesdîqkerdiş ûsn tesîs kenê. Nê înterjeksîyonan ra taye ci grûba ewilî ya yew ê. Labelê na grûbe de fonksîyonê nê înterjeksîyonan cîya yo. Cêr ra nê înterjeksîyonî û nimûneyî deyayê.

1.2.3.2.1. Vengdayîş-Xîtap-Nîda

Nê înterjeksîyonan reyde însanî vengdanê însananê bînan û înan şênê teşwîq, teqîb, tehdîd ûsn bikerê. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *a, ay, ey, haydi, hey, ya, yahu, ulan, lan, lawo, babo, dayê, keçe, kine, Meryemê, Gidîno, daykê, hey hey, wey, wel, hîşt, pîşt, keero, lalo, dîno, xîntê*

(Korkmaz, 2014, 989-993; Çem, 2003, 249-259; Baran, 2012, 129-134; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“-Eyyy biko biko, ma nafa kî ma ra mor kêmi yo.” (Çîçek, 2014, 87).

“Kewra! Vatîbî.” (Çem, 2019, 62).

“Hewar, ya Homa, Hewar!” (Kafka, 2014, 26).

“-Kar çito yo Xamo?” (Karakaş, 2014, 98).

“Heey paşay mire miru!” (Bukan, 2017, 134).

1.2.3.2.2. Ramojnayîş-Nawnayîş-Nîşankerdiş

Nê tewir înterjeksîyonan de nawnayîş û îşaretkerdiş esto. Nê tewir înterjeksîyonî kesek, çiyêk, cayêk, mekanêk, fikrêk ûsn bi rayîrê îşaretî nîşan danê. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *aha, ano, ana*, (Korkmaz, 2014, 993-994; Çem, 2003, 249-259; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“-Ha to rê rêxistine!” (Karakaş, 2014, 90).

“Kutik kutik o, ha sîya yo ha sipe yo.” (Seçilmek, 2019, 128).

1.2.3.2.3. Perskerdiş

Dîyalogan de çekuyê ke manaya persî xo de hewênenê, nê tewir înterjeksîyonan awan kenê. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *ê, yanî, dima, vaje willayî, ha, rind, tamam, ecêb, dewam ke, dewam, him, hihi, ya, ya ya, e ya, nê, nexêr, nêkela, hadî, hadî ya* (Korkmaz, 2014, 993-994; Çem, 2003, 249-259; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“Rind, eke hınio.” (Saint Exupéry, 2017, 21).

“Cênya dê vana:

- Qeyî?” (Espar, 2004, 165).

“-Tamam Sayê mi.” (Çîçek, 2012, 54).

“Hi, hi, yeweke.” (Çem, 2007, 279).

Xêncê nê înterjeksîyonanê persî taye înterjeksîyonê bînî zî seba cewabdayîşî estê. Nê înterjeksîyonî zî na grûbe de ca gênê. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *e, belê, tamam, beno, e ya, sere û çiman ser, çiman ser, ha, ha tamam, nê, nêbeno, qeta, heya* (Korkmaz, 2014, 996-1000; Çem, 2003, 249-259; Baran, 2012, 129-134; Malmîsanij, 2015, 177-180).

“-Heya, pekî.” (Çîçek, 2014, 43).

“Ha ha, le la Gibikulay se kerd!” (Malmîsanij, 2000, 252).

“Heya, raştio.” (Saint Exupéry, 2017, 22).

“-Ooo meymanê Heqî, ti xeyr ama, çiman ser ama.” (Karakaş, 2014, 92).

“Axa vano:

-Nê!” (Çîçek, 2012, 14).

1.2.3.3. Înterjeksîyonê Vengê Siruştî

Vengê siruştî zî zafane sey înterjeksîyonî yenê şuxulneyene. Nê vengî manenê vengênê însan, heywan ûsn nînan. Nê tewir înterjeksîyonan rê, nê nimûneyê cêrî eşkenê bideyê; *mee, moo, mîyaw, hew, cîk cîk, waq waq, glu glu, wiz wiz, tuuu*,

mir mir, teq teq, çat çat, hooo, uuwww, gum gum, hoop (Korkmaz, 2014, 1000-1003; Kırcan, 2019, 39-53).

“-Ço ço ço, raye ra reye kî vana çooş...” (Aldatmaz, 2013, 15).

“Xuşt, xuşt, ningay m’ dejena; bîllay nînga m’ dejena” (Espar, 2004, 75).

“-Ax-bux pisînge to qey nîya kerd?” (Çîçek, 2012, 38).

“-Cîv, cîv, cîv!” (Kurij, 2014a, 131).

“Awa nê bîrîya ci ‘bil bil bil’ gireyêna.” (Adabeyi, 2005, 128).

“-Teq! Teq! Teq!...” (Zengelan, 2007, 86).

“Ağirmakina, vake ‘gırrrr, gırrrr, gırrrr, gırrrr.” (Çağlayan, 2003, 351).

1.2.3.4. Çekuyê ke sey Înterjeksîyonan Şuxulîyênê

Zazakî de taye çekuye estê ke sey înterjeksîyonî yenê kar ardene. Karanê zazakî de raweya fermanî sey înterjeksîyonî yena şuxulîyayene. Xêncê ney zaf çekuyî estê ke gama ke hîsan îfade kenê, sey înterjeksîyonî qebl benê. Nê tewir înterjeksîyonan rê nimûneyî: *dîqet, biewnî, qayît ke, bide, mede, meewnî, zaf baş, çî weş, werrekna, êdî bes, derhal, kotî de, mudhîş* (Korkmaz, 2014, 1003-1004).

“Birremîme!” (Çem, 2019, 42).

“Merd, merd! Mistefa endî çin o!” (Çem, 2019, 36).

“-Qayît ke! Qayîtê nê lingan ke!” (Karakaş, 2014, 86).

“-La birayê mi, zerîya min a keke wazena. To kaşka ma rê jû keleyê viraştayê.” (Seçilmek, 2019, 106).

2. Zazakî de Înterjeksîyonî

Zazakî de înterjeksîyonan ser o xebatêka kategorîke û komkerdişî, qaso ke zanayêno, nêameya kerdene. Sey heme ziwanan Zazakî de zî înterjeksîyonî muhîm ê. Cor ra zî ameyo îfadekerdiş, ziwanê ke edebîyatê fekkî de aver şîyê û nuşteki de apey mende, şuxulnayîşê înterjeksîyonan rê zaf ehemîyet danê. Cêr ra înterjeksîyonê ke ameyê tesbîtkerdiş bi şeklêko alfabetik ameyê rêze kerdene.

2.1. Nimûneyê Înterjeksîyonanê Zazakî

Her înterjeksîyon tena yew mana îfade nêkeno. Her yew înterjeksîyon cîya manayan îfade keno. Goreyê rewşe û hâlete ruhîyeyê qalîkerdoxî manaya înterjeksîyonan zî vurîyêna. Cêr de înterjeksîyonî goreyê rêza alfabetîke ameyê rêze kerdene. Tîya de nêzdîyê 250 hebî înterjeksîyonî rêze bîyê. Mîyanê nimûneyan ra taye ci name yê. Goreyê rewşe, nê nameyî zî xo de manaya înterjeksîyonan hewênenê. Taye nameyî sey nimûne deyayê, hûmara nê nameyan eşkena hîna zêde biba. Fonksîyonê înterjeksîyonan cor ra deyabî, tîya de reyna tekrar nêbîyo.

Tablo 1: Înterjeksîyonê Zazakî

Veng	Înterjeksîyon	Veng	Înterjeksîyon
/a/	a	/n/	înşalla
	aa		îşte
	aaa	/k/	kalo

	aferim		kaşka
	aferîn		keçe
	aha		keero
	ahaa		kerê
	Apo		kero
	ax		kerrê
	ax ax		kerro
	ax bavo		kine
	ax dayê		kotî de
	ax gidî		Lahawle
	ax lemin		lalo
	ax leminê		lan
	axx		lawo
	ay	/l/	leyrê mi
	ay dayê		lutfen
	ay daykê		mede
	bakilo	/m/	meewnî
	bavo gorî		Meryemê!
	belê		mudhîş
	beno		Nacenî!
	berxudar be		nê
	bes		nê lê
	biciwî	/n/	nê lo
/b/	bide		nêbeno
	biewnî		nêkela
	bîllahî		Nika!
	bira		nînna nînna
	bismîlla		of
	bişermaye		oh
	bravo	/o/	ohooo
	bulo (kuze)		ox
/c/	çi		Ox weş
	çi heyf		oxx

/d/	çi weş	/p/	Oy oy
	çiçi		oyy
	çiman ser		peh
	çiqas heyf		peh peh
	çirtê		pif
	çirtikine		pîrê
	çirto		pirriit
	dakilê		pirrt
	dayê gorî		pîso
	de		pîşt
	de ha		qandê Ellahî!
	de hadê		qay Homayî!
	de vaji	/q/	Qaybe Homayî!
	dedo		qayît ke
	derhal		qeta
	dest û linganê to maçî kena		qusur meewnî
/e/	destûr	/r/	rind
	dewam ke		sakînn
	dima	/s/	seba mi
	dîno		sere û çiman ser
	dîqet		Serkewtiş!
	e	/ş/	şşt
	e heyran		temam
	e tamam	/t/	Teq teq
	e ya		tew
	êdî bes		tew
	ee		tew tew
	eferim		tewbe tewbe
	efû		tey
	eh		tey tey
	elbet		ti vînenê
	Ellah Ellah		tim û tim

/g/	eman	/u/	tirro
	eman eman		tobe
	eman hawar		tu
	embaz		tulo (kuze)
	embazêno		tuu
	er		uff
	erê		ulan
	ero		uşş
	errik		Ûûû!
	eyf		uy
	eynen	/v/	vaje willayî
	eynî şekil		vinde
	eynî winî		virro
	eywax		wax
	Gidîno		wax gidî
	guneke		wax lemin
	ha		wax wax
	ha ho		way
	ha qurban		way way
	ha temam		wayê
/h/	haa	/w/	weh
	hadê		weh weh
	hadî		wel
	himm		wel wel
	hîşt		werrekna
	hop		wey lê
	hop hop		wey lo
	host		wey wey
	her tim		wey

	hero	wey babo
	hey	wey dayê
	hey Ellah	wey gidî
	heyhat	wî dayê
	hay lo	wiş
	hayda	wiş wiş
	haydê	wî leminê
	haydî	wî wî
	hey hawar	willayî
	hey hey	willayî bîllayî
	hey lo	winî
	heya	xalo
	ya	xîntê
	ya ya	xişş
/y/	yaa	xojîve
	yallah	zaf baş
	yanî	/z/ zînhar

3. Destkewteyî

Zazakî de taye înterjeksîyonî sewbînan ziwanan ra sey erebkî, fariskî, îngilîzkî, tirkî ûsn. deyn gêrîyayê. Na xebate de derheqê kokê nê çekuyan de acigêrayîşêke nêameyo kerdene. Labelê hete semantîkî ra taye înterjeksîyonî do bêrê analîz kerdene. Çünke çekuyî goreyê kontekstî manaya xo vurînenê.

Mîsale înterjeksîyonê *a* zaf manayan îfade keno. Keso ke şaşmende bi cumleya *A, Senîn beno mi fehîm nêkerd!* xo îfade keno. Keso ke hêrsbîyaye *A, ti do bivînê ez ney to rê nêverdane!* vano û hêrsê xo bi şeklêko tehdîdwarî îfade keno. Bi dergkerdişê nê înterjeksîyonî ya rewşêka awarte/fewqalade sey *Aaaa, kesaya firîyêna!* îfade bena. Yan pers zî sey *Aaa, no ti yê?* şêno îfade bibo.

Mîsalêka bîne înterjeksîyonê *oohoo* yo. No înterjeksîyonî zî xo de zaf manayana hewêneno. Ecizbîyayîş û betilîyayîş sey *Ohooo, pîrê memir wisar yeno!* şêno îfade bibo. Yan hîse qehrîyayîşî cumleya sey *Ohhoo, willayî no nêbeno!* ya îfade beno. Hîsê sey qerfikerdişî zî nê înterjeksîyonî ya îfade benê.

Mîsalêka bîne înterjeksîyonî cumleyî ra bideyo: [ez] *dest û linganê to maçî kena.* Na cumle zafane sey înterjeksîyonî ya kar yena. Kes eşkeno na cumle ra verogêrayîş, teskînderdiş, merhemet waştîş, heskerdiş ûsn hîsî yenê îfade kerdene. Keso ke vajo *Ez dest û linganê to maçî kena, ti çiqas rind ê!* û keso ke vajo *Ez dest û linganê to maçî kena wina meke!* heman înterjeksîyonî bikar anê labelê cîya manayan îfade kenê.

Nê mîsalan kes eşkeno hîna zêde bikero. Mîsalêka bîne înterjeksîyonê *tew* yan *tew tewî* yo. Nê înterjeksîyonî ya hem qerfikerdiş hem zî teqdîrkeriş eşkeno îfade bibo. Seke fehm beno qerfikerdiş û teqdîrkerdiş di hîsê dijberî pê yê. Labelê goreyê derbî yan kontekstî nê di hîsî bi şeklêko eşkera pê ra cîya benê. Mîsale cumleya *Tew tew heyran, hele çiqas baş kerdo!* teqdîrkerdişî îfade kena. Labelê cumleya *Tew tew, senîn xo ra bawer o!* Qerfikerdişî û hurdîvînayîşî îfade kena. Heta na cumleya pêylene goreyê derbî eşkena teqdîrkerdişî zî îfade bikera.

ENCAM

Zazakî de cîya fonksîyonan de zaf înterjeksîyonî estê. Seba tesbîtkerdişê înterjeksîyonan, goreyê mintiqayanê Zazakî, heta nika xebatêke nêameya kerdene. Heme varyantê înterjeksîyonan ganî bêre tesbît kerdene û nê çekuyî goreyê fonksîyonanê xo bêre dabeş kerdene. Tîyade tena nêzdîyê 250 hebî înterjeksîyonî ameyê nuştene. Eke allomorfê nê înterjeksîyonan û vengê siruştîyê ke wezîfeyê înterjeksîyonan de yenê şuxulnayene zî binusîyayê, hûmara nê çekuyan do hîna zêde bîyayê. Xêncê hûmara înterjeksîyonan, yew çekuye ra tena reyêk behs bîyo. Labelê her yew çekuye cîya fonksîyonan îcra kena. O semed ra eslê xo de na hûmare, kes eşkeno vajo ke, hîna zêde ya.

Na xebate de nêzdîyê 250 hebî înterjeksîyonê Zazakî goreyê 55 hebî fonksîyonan ameyê dabeş kerdene. Înterjeksîyonan de hîsê ke qalîkerdox qayîlo bido yan tedeyîyê cumle ra yan zî vengê ey ra fehm beno. Xebate de zî ameyo îfadekerdiş, înterjeksîyonî sey cumle û çekuye yenê dabeş kerdene. Xêncê nînan vengdayîşan de taye peygirî, sey *-a*, *-e* û *-o*, sey înterjeksîyonî yenê şuxulnayene. Heman dem de înterjeksîyonî sey vera teber û vera zere zî eşkenê tesnîf bibê. Verê cû derheqê vengênê siruştî xebatêke amêbî kerdene. Seba cû tîya de reyna nê tewir vengî nêameyê dayene. Bitaybetî vengê siruştî, mijara înterjeksîyonan de beşêko girsî îşxal kenê.

Xebate de ameyo tesbîtkerdiş ke înterjeksîyonî goreyê kontekstî manaya xo vurînenê. Yanî taye înterjeksîyonan de zafmanayî xo nîşan dana. Manaya nê înterjeksîyonan şirovekerdişî rê akerdeya û xususen metnanê nuştekiyan de tesbîtkerdişê na mana zaf zor a. Xora zafmanayîye taybetmendîya bingeyî ya înterjeksîyonan a. Înterjeksîyonî sayeyê nê şiroveyan manaya cumle tayîn kenê. Çünke manaya înterjeksîyonan dîyar nîya, sayeyê nê şiroveyan de manaya cumle û înterjeksîyonan zelal bena. Yanî komunîkasyon de wezîfeya înterjeksîyonan sayeyê şiroveyan vejîyêna teber. Ferhengan de manaya hîn înterjeksîyonan îzah bîya labelê seke ameyo îfadekerdiş, manaya înterjeksîyonan goreyê derb û tondanî vurîyêna. Seba cû manaya înterjeksîyonan rê pênaseyêko tam tesbîtkerdiş mumkun nîyo.

Înterjeksîyonî zafane heskerdiş, telaş, şaşmendiş, hêrs ûsn hîsan de zêde ameyê şuxulnayene. Înterjeksîyonan de qaydeyê keda tewre kêmi zêde ameya şuxulnayene. Heme çekuyan de no qayde xo nîşan dano. O semed ra înterjeksîyonî mîyanê zîwanî de cayêko muhîm de yê. Çünke zîwanan de bi taye veng yan çekuyan reyde xo baş îfadekerdiş amanco sereke yo. Înterjeksîyonî zî îfadekerdişê hîsan de ney baş îcra kenê.

ÇİMEYÎ

- Adabeyî, Feyza. *Estanekanê Sêwregi ra*, İstanbul: Vate, 2005.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2015.
- Aydın, Ayşe. “Anadolu Ağızlarında Ünlemler ve Bir Sınıflandırma Denemesi”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social and Cultural Studies)*, Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 7, Yıl/Year: 2018.
- Ayyıldız, Zülfükar. *Hersê Zerrî*, Şanlıurfa: Elif Matbaası, 2014.
- Banguoğlu, Tahsin. *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011.
- Baran, Bahoz. *Rêzimana Kurmancî*, Dîyarbakir: Belkî, 2012.
- Baskakov, N. A. *Türk Dillerinde Tarihi-Tipolojik Sesbilimi*. İstanbul: Multilingual, 2006.
- Bayraktar, Nesrin. *Dilbilim*. Ankara: Nobel, 2014.
- Bukan, İbrahim. *Meslê o Vîstunîk Zazakî*, İstanbul: Fam, 2017.
- Bussman, H. *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. New York: Routledge, 1998.
- Canşad, Murad. *Hesê Mişî*, Dîyarbakir: Roşna, 2013.
- Crystal, D. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell, 2008.
- Çağlayan, Hüseyin. *38 ra Jü Pelge (Tertelê Dêrsimî)*, İstanbul: Vejiyayişê Tiji, 2003.
- Çem, Munzur. *Gula Çemê Pêrre*, İstanbul: Vate, 2007.
- Çem, Munzur. *Hewnê Newrozî*, İstanbul: Vate, 2019.
- Çem, Munzur. *Türkçe Açıklamalı Kirmancca (Zazaca) Gramer*, İstanbul: Deng, 2003.
- Çiçek, Alî Aydın, *Sayê Marû Estanikanê Xînis û Tekmanî ra*, İstanbul: Vate, 2012.
- Çiçek, Murat. *Meşa Dengize Estanikanê Gimimî ra*, İstanbul: Vate, 2014.
- Dêrsim, Hesên Dîlawer. *Deyndar*, İstanbul: Vate, 2014.
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım, 2009.
- Espar, J. İhsan. *Tanî Estanikî û Deyîrê Ma*, İstanbul: Vate, 2004.
- Grûba Xebate ya Vateyî. *Ferhengê Kirmanckî Zazakî- Tirkî Kirmancca Zazaca-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Vate, 2016.
- Grûba Xebate ya Vateyî. *Sözlük Türkçe-Kirmancca Zazaca. Ferhengê Tirkî-Kirmanckî*, İstanbul: Vate, 2019.
- Gunduz, Deniz. *Soro*, İstanbul: Vate, 2010.
- Hengirmen, Mehmet. *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi, 2009.
- Husein Muhammed. *Dengnasî di Kurdî de*. Dijital Yayım. Adres: <https://zimannas.files.wordpress.com/2016/08/dengnasi1.pdf>

- Jêle, Memê. *Sarei Gînai Goni ro*, İstanbul: Vejiyayîşê Tiji, 2007.
- Kafka, Franz. *Bedilîyayîş*, Çev: Jêhatî Zengelan, İstanbul: Vate, 2014.
- Karaağaç, Günay. *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2013.
- Karaağaç, Günay. *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Kesit, 2018.
- Karakaş, Huseyîn. *Zere ra*, İstanbul: Vate, 2014.
- Karasu, Doğan. *Dinya d' Darê Ma Rêncber Ezîz*, İstanbul: Vate, 2012.
- Kırkan, Ahmet. "Kirmanckî de Vengê Siruştî", *Nûbihar Akademî*, Volume 4, Issue 12, Year 6 - 2019.
- Kırkan, Ahmet. *Zazacanın Fonetik Açısından İncelenmesi; Kuzey, Güney ve Merkez Zazacasının Karşılaştırılması*. Tezê Doktorayê Çapnêbiyaye, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Korkmaz, Zeynep. *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1992.
- Kurij, Seyidxan. *Arwûn û Lûy*, İstanbul: Nûbihar, 2014a.
- Kurij, Seyidxan. *Deyirî Çewlîgî*, İstanbul: Nasajans Yayıncılık, 2014b.
- Malmîsanij, Mehemed. *Ji Bo Rastnivîsînê Ferhenga Kurdî Kurmancî-Tirkî*. İstanbul: Rûpel, 2012.
- Malmîsanij. *Folklorê Ma ra Çend Nimûney*, Berdan Matbaası, 2000.
- Ocek, Nezîr. *Waneyên Rêzimana Kurmancî*, Wan: Sîtav, 2014.
- Saint Exupéry, Antoine de. *Şazadeo Qıckek*, Çev: Mesut Asmên Keskin, İstanbul: Dersim Yayınları, 2017.
- Tan, Sami. *Rêziman û Rastnivîsa Zaravayê Kurmancî*. İstanbul: Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, 2011.
- Tiske, Ayşe. *Türkiye Türkçesinde Ünlemler ve İşlevleri (1995- 2015)*, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Vardar, B. 2002. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual.
- Zengelan, Jêhatî. *Gorse*, İstanbul: Vate, 2007.